

Sławomir Cudak

Ewolucja ról kobiety – matki w rodzinie

Pedagogika Rodziny 2/1, 54-61

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sławomir Cudak

Spółeczna Akademia Nauk w Łodzi

Ewolucja ról kobiety – matki w rodzinie

Streszczenie

Kobieta we współczesnej Polsce jest coraz bardziej widoczna w sferach życia pozarodzinnego. Do roli żony i matki w rodzinie doszły obecnie aktywności w zakresie życia społecznego, gospodarczego, politycznego i kulturalnego. Ta aktywność wpływa nie tylko na zmianę ich statusu społecznego, ale powoduje przeorganizowania układów rodzinnych.

Słowa kluczowe: *kobieta, matka, rola współczesnej kobiety*

Evolution of Woman Role – Mother in Family

Summary

Woman in modern Poland is more and more visible in extrafamilial areas of life. Despite of mother and wife role actually women are active in social, economical, politic and cultural areas of life. This activity influences not only on changing their social status but also causes reorganization of family realations.

Keywords: *woman, mother, role of modern woman*

Wprowadzenie

Na przestrzeni wieków rola kobiety w różnych sferach życia społecznego ulegała feminizacji. W epoce modernizmu, a zwłaszcza postmodernizmu, kobiety wyraźnie zaznaczały swoją obecność w działalności społecznej, zawodowej, kulturalnej, politycznej i naukowej. We wszystkich tych sferach życia publicznego kobiety starają się uczestniczyć na równych zasadach. Jednak jest sfera życia, w której kobiety pełnią uprzywilejowaną i niezmiennie ważną rolę – to rodzina.

W tworzeniu ogniska życia domowego decydujące znaczenie w rodzinie tradycyjnej przypisuje się kobiecie – żonie i matce rodziny. Atmosferę ciepła rodzinnego tworzą ściśle więzi emocjonalne między rodzicami oraz rodzicami i dziećmi. W kreowaniu tych związków emocjonalnych niezbywalną rolę odgrywała matka. Ona prowadzi cichy i serdeczny dialog z mężem i dziećmi, dzieląc się radościami, sukcesami, sytuacjami rodzinnymi, często wspomagając ojca rodziny i dzieci w rozwiązywaniu trudności losowych, gospodarczych, szkolnych, opiekuńczych i wychowawczych.

Józef Chałasiński [1938] zwrócił uwagę na dominującą rolę kobiety-matki w życiu uczuciowym tradycyjnej rodziny polskiej. Wyraża on pogląd, iż w strukturze emocjonalnej rodziny kobiety spełniają znacznie większą rolę niż mężczyźni. Wynika to z osobistych uczuć macierzyńskich i przywiązania do męża, dzięki czemu wnosi ona bogatą treść życia uczuciowego w rodzinie, tworzy ciepło życia rodzinnego. Odczuwa ona w sposób intuicyjny potrzeby rodziny i ma większe poszanowanie dla dzieci i męża w rodzinie.

Po II wojnie światowej w wyniku przemian ustrojowych, gospodarczych oraz industrializacji i urbanizacji dokonały się przeobrażenia społeczne, które wpływały na zmianę sytuacji małżeństwa i rodziny oraz funkcję, strukturę i układ wzajemnych stosunków w obrębie grupy małżeńsko-rodzinnej. Na ten kierunek przeobrażeń małżeństwa i rodziny wpłynęło w zasadniczej mierze przejście kobiety – żony i matki do pracy zawodowej poza domem [Adamski, 2002].

Pozycja społeczna kobiet zmieniła się wówczas, gdy coraz większa liczba kobiet obok tradycyjnych ról kobiecych zaczęła pełnić role pracownicze i zawodowe. Praca zawodowa kobiety stała się źródłem jej uprawnień i odpowiedzialności. Konsekwencją była niezależność ekonomiczna kobiet, dostęp do kształcenia zawodowego, a następnie wyższego.

1. Przyczyny przemian ról społecznych kobiety – matki

Zmiana pozycji kobiety nastąpiła wskutek podjęcia pracy poza domem i przejęcia części funkcji ekonomicznej związanej z utrzymaniem rodziny, dotychczas ponoszonych przez męża – ojca rodziny. Aktywizując się zawodowo, kobieta jednocześnie wchodzi w życie społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturalne, a więc te sfery życia pozarodzinnego, które były dotychczas przede wszystkim domeną mężczyzny, przynoszącą mu prestiż i pozycję społeczną. Pozycja społeczna ojca pośrednio przyczyniała się do określenia statusu społecznego rodziny i znaczenia kobiety-matki w środowisku pozarodzinnym, najczęściej towarzysko-społecznym.

Głównym powodem podejmowania pracy przez kobiety było nie tylko pragnienie zapewnienia rodzinie niezbędnych środków utrzymania, ale również:

- poczucie własnej użyteczności i czynny udział w życiu, jako wartości związane z pracą zawodową,
- niezależność finansowa, jaką daje praca,
- kontakty z ludźmi,
- szacunek otoczenia,
- rozwój osobisty, jaki wiąże się z wykonywaną pracą,
- zadowolenie z siebie wynikające z pracy [Knothe, 1997].

Praca zawodowa kobiet wpłynęła nie tylko na zmianę ich statusu, ale niesie ze sobą konieczność przeorganizowania układów rodzinnych. Tak jak kobiety pełnią podwójną rolę – rodzinną i zawodową, podobnie i mężczyźni muszą dodać do roli zawodowej uczestnictwo w pracach związanych z opieką nad dziećmi i gospodarstwem domowym. Podczas jednak, gdy zmiana roli kobiety przebiega bardziej dynamicznie, zmiany w rolach rodzinnych ojców są znacznie wolniejsze [Kwak, Wolfe, 2001].

Na przemianę modelu rodziny z tradycyjnej, w której mężczyzna-ojciec domu pełnił rolę dominującą, na wzorzec rodziny partnerskiej, egalitarnej, w której oboje rodzice, a także ich dzieci mają równe pozycje społeczne – obok pracy zawodowej kobiet mają także wpływ inne czynniki, takie jak:

- doświadczenia wyniesione z domu rodzinnego. Jakość życia małżeńsko-rodzinnego rodziny pochodzenia powoduje ścisłą zależność w uczeniu się dzieci i młodzieży przyszłych ról małżeńskich i rodzicielskich. Styl wychowania, opieki, socjalizacji, zaspokajania potrzeb przez ojca i matkę określają specyfikę życia rodzinnego i jego atmosferę. Te elementy życia rodzinnego są przenoszone w kulturze zachowań do swej rodziny prokreacji przez mężczyznę i kobietę.
- nabywanie wzorów i ról rodzicielskich przez ojca i matkę w drodze doświadczeń partnerów w okresie przedślubnym poprzez czerpanie wiedzy i przykładów z literatury, filmu, poznawanie poglądów rówieśników i przyszłego współmałżonka [Kotlarska-Michalska, 1994].
- Trzeci aspekt tworzenia się i przemiany roli małżeńskiej, a szczególnie zmiany pozycji społecznej mężczyzn i kobiet w rodzinie, dotyczy wspólnych interakcji, jakie występują w grupie małżeńsko-rodzinnej. Dążenie do wymiany wzajemnych spostrzeżeń, poglądów, doświadczeń, przemyśleń, pozwala traktować małżonka jako osobę równą sobie, jednakże posiadającą swoistą hierarchię potrzeb, celów życiowych i aspiracji [Przybył, 1997].

Przedstawione czynniki przemiany ról rodzicielskich w rodzinach współczesnych uwarunkowane są przede wszystkim wykształceniem rodziców, wiekiem i środowiskiem zamieszkania. Wykształcenie wyższe kobiety skłania w większym stopniu do partnerskiego modelu życia rodzinnego. Jeśli natomiast weźmiemy pod uwagę wiek życia, to młodzi rodzice preferują bardziej rodzinę partnerską, tj. podział obowiązków i zadań opiekuńczo-wychowawczych w rodzinie. W środowisku miejskim wyraźniejsze są tendencje do egalitaryzmu w rodzinie. Na zmianę tradycyjnych ról rodzicielskich ma także wpływ przenikanie kultury, wartości i wzorów życia rodzinnego z państw Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych.

Współczesna kobieta realizuje obecnie w rodzinie podwójną rolę – matki i zawodową. Te dwa wykonywane zadania z jednej strony przyczyniają się do podniesienia prestiżu społecznego kobiety w domu rodzinnym, jej znaczenia i pozycji w środowisku domowym, z drugiej natomiast strony zwiększają obciążenie kobiet obowiązkami rodzinnymi i pozarodzinnymi (społecznymi i zawodowymi). Obciążenie fizyczne i psychiczne kobiet prowadzących gospodarstwo domowe, opiekujących się dziećmi i jednocześnie wykonujących pracę zawodową zmusza do kreowania modelu partnerskiego życia małżeńskiego i rodzinnego, w którym małżonkowie wykonują wspólnie zadania na rzecz domu, opieki i wychowania dzieci.

Przemiana tych ról rodzicielskich, podejmowanie pracy zawodowej przez matki, zmiana pozycji społecznej kobiety w rodzinie powoduje zrywanie z tradycyjnym modelem życia rodzinnego. Wnoszenie nowych norm społecznych we wspólnocie rodzinnej wywołuje często konflikt interesów męża i żony. Kobieta, przerzucając na mężczyznę część obowiązków rodzinnych i opiekuńczych nad dziećmi, narażona jest na sprzeciw, konflikty, a nawet agresję ze strony męża. Konflikty te występują przede wszystkim w pierwszym okresie życia rodzinnego, wówczas następuje poznanie ról partnera małżeńskiego, a także dostosowanie żony i męża do nowych uwarunkowań życia rodzinnego, uznania norm partnerskich sytuacji, podziału obowiązków między rodzicami.

Przemiany społeczne, polityczne, gospodarcze i aksjologiczne w Polsce dokonują się w sposób dynamiczny. Mimo że rodzina stanowi małą grupę społeczną, jest pewnym elementem struktury społecznej, jednak jej wewnętrzne przemiany są spowolnione. Dotyczy to także przemiany ról pełnionych przez kobietę – matkę rodziny i mężczyznę – ojca rodziny [por. Świdarska, 2011].

W wielu rodzinach polskich, szczególnie w średnim i starszym wieku, kobiety – matki podejmują pracę zawodową, społeczną, wykonują także w domu prace opiekuńczo-wychowawcze oraz prowadzą i organizują gospodarstwo domowe.

Choć partnerstwo małżeńskie jest uznawane we współczesnych rodzinach, wyrażanie decyzji i pozycja społeczna kobiety jest równoważna z pozycją męża, część prac opiekuńczych i wychowawczych podejmowana jest przez ojca rodziny; jednak główny ciężar prac domowych, opiekuńczych, zadań emocjonalnych i wychowawczych przypada w rodzinach polskich w dalszym ciągu kobiecie.

Jak wskazuje A. Kotlarska-Michalska [2001], czynnikiem różnicującym spełniającą rolę kobiety – gospodyni domowej w rodzinach końca XX wieku jest status ekonomiczny rodziny i status społeczny kobiety. Im jest on niższy, tym kobiety obarczone są większym zakresem obowiązków domowych. Praca zawodowa kobiet – matek pracujących nie wpływa w sposób istotny na uwolnienie się ich od obowiązków, zadań i prac gospodarczych w domu rodzinnym. Kobiety, mimo wykonywanej pracy zawodowej, w znacznej większości wykonują takie czynności domowe, jak: przygotowywanie posiłków, pranie, prasowanie, gruntowne porządki, naprawa odzieży, opieka nad dziećmi i chorymi członkami rodziny, sprząatanie, codzienne zakupy, odrabianie lekcji z dziećmi, załatwianie spraw urzędowych.

Część jednak z tych prac gospodarczych podejmują mężczyźni – ojcowie rodziny. Nie jest to jednak równy podział obowiązków rodzinnych między żoną a mężem, mimo ich deklaracji o partnerskim modelu rodziny. W rzeczywistości ciąży na kobiecie pewna odpowiedzialność za organizację domu rodzinnego i realizację prac porządkowo-gospodarczych i usługowych.

Istotna rola, jaką pełnią kobiety – matki w rodzinie, dotyczy wspierania edukacyjnego dzieci, wychowania i zaspokajania potrzeb biologicznych i psychospołecznych. Przemiana modelu rodziny na układ partnerski, aktywizacja zawodowa kobiet spowodowała ograniczenie czasu dla dziecka, szczególnie w sferze pomocy szkolnej i w oddziaływaniach wychowawczych. Ojcowie przejmują część obowiązków edukacyjnych, socjalizacyjnych i wychowawczych w domu rodzinnym. Odpowiedzialność macierzyńska za losy szkolne dziecka definiuje rolę kobiety jako osoby wspomagającej osiągnięcia szkolne dzieci. Wyraża się to najczęściej we współdziałaniu ze szkołą, wychowawcą i nauczycielami, którzy uczą i wychowują ich dzieci,

a także w udzielaniu pomocy w realizacji zadań domowych, we wspieraniu edukacyjnym dziecka [Ruszkiewicz, 2005].

Nadmiar obowiązków zawodowych, społecznych i domowych kobiet powoduje również ograniczenie kontroli oraz zaspokajania potrzeb psychospołecznych dzieci. Często przemęczone matki nie są w stanie wywiązać się z obowiązków kontrolnych dzieci w rodzinie i poza rodziną.

System wychowawczy realizowany przez współczesne matki jest, z braku ich czasu, osłabiony, niestabilny. Metody wychowawcze stosowane przez obciążone pracą zawodową kobiety są incydentalne, często nieprzemyślane, a nawet niepedagogiczne.

Styl wychowania podejmowany jest przez współczesne matki w sposób liberalny lub niekonsekwentny. Oznacza to, że w zależności od sytuacji rodzinnej, nastroju psychicznego, wyczerpania nerwowego – w jednym przypadku matki reagują zbyt emocjonalnie i agresywnie na zachowania dziecka, a w innym przypadku, kiedy sytuacje rodzinne i osobiste są pozytywne, reakcje matki na te same zachowania dziecka są obojętne lub nawet akceptujące.

Współczesne kobiety, niezależnie od poziomu wykształcenia i środowiska zamieszkania, wyrażają niedostatek uczuć emocjonalnych do dzieci w wieku szkolnym. Stąd też nie są zaspokojone u dzieci potrzeby miłości, uznania i kontaktu fizycznego [Cudak, 1999]. Coraz mniejszą ilość czasu poświęcają matki swoim dzieciom. Im starsze dziecko, mimo że potrzebuje ono częstszej rozmowy z rodzicami, tym matki mniej czasu przeznaczają dziecku, jego problemom osobistym, szkolnym, rówieśniczym. Stąd też systematycznie wzrasta liczba dzieci osamotnionych we własnych rodzinach. Mimo pewnych ograniczeń wychowawczych, socjalizacyjnych i opiekuńczych ze strony matek we współczesnych rodzinach udział jednak kobiet w wychowaniu dzieci jest znacznie większy niż ojców, ponieważ matki trzykrotnie częściej niż ojcowie pomagają dzieciom w codziennym odrabianiu lekcji, natomiast codzienne rozmowy z dziećmi prowadzi co druga matka i tylko co czwarty ojciec [Komunikat CBOS, 1998].

Mimo partnerskiego układu modelu życia rodzinnego, największy jednak obowiązek wychowania i opieki nad dziećmi spoczywa na matkach, szczególnie dotyczy to pierwszych okresów rozwojowych dzieci (wiek niemowlęcy, poniemowlęcy i przedszkolny). W okresie młodszoszkolnym i dojrzewania dzieci nasilenie opieki i wychowania matek maleje na korzyść sprawowania czynności opiekuńczo-wychowawczych sprawowanych przez ojców [Ruszkiewicz, 2001].

Atmosfera życia rodzinnego we współczesnych rodzinach, tak jak w rodzinach funkcjonujących w przeszłości, jest w dużym stopniu uzależniona od postaw i cech osobowych kobiet.

Matki w sposób mniej lub bardziej uświadomiony są osobami, które tworzą ciepło wokół ogniska domu rodzinnego. Tradycyjne rodziny, a w nich kobiety – matki czują w większym stopniu odpowiedzialność za właściwe więzi emocjonalne między rodzicami oraz rodzicami i dziećmi. Dążą do tworzenia i utrwalania różnych sytuacji, które jednoczą wspólnotę członków rodziny.

Współczesne kobiety funkcjonujące w rodzinie o modelu partnerskim, często z wysokim statusem zawodowym i społecznym z braku czasu ograniczają bądź eliminują sytuacje kreujące emocjonalne zespolenie wspólnoty rodzinnej. Atmosfera domowa staje się coraz chłodniejsza. Napięcia emocjonalne matek zaangażowanych zawodowo i czasem społecznie powodują z jednej strony atomizację życia członków rodziny, brak wspólnoty interesów poszczególnych domowników, z drugiej strony narastają konflikty rodzinne wynikające z nerwowej, stresowej atmosfery życia domowego.

Kobieta była i jest w dalszym ciągu tą osobą, która przejmuje od rodziny pochodzenia i wnosi do swej rodziny prokreacji tradycje, zwyczaje i świętowanie religijne. Matka dąży do utrwalania w domu rodzinnym tradycji imienin, urodzin, Dnia Matki, Ojca, Dziadka, Dziecka, wigilię Bożego Narodzenia, świętowania niedzieli i świąt kościelnych, przystępowania dziecka do sakramentów świętych (chrzest, pierwsza komunia, bierzmowanie). Religijność matki przenosi się na przekaz tych wartości swoim dzieciom.

Jak dowodzi L. Dyczewski [2002], wysoka pozycja kobiety w przenoszeniu i utrwalaniu kultury duchowej i tradycji rodzinnych i religijnych jest specyfiką domu polskiego. Religijność i bogate tradycje świąteczne, rodzinne, państwowe są cennymi wartościami i stanami psychospołecznymi w kulturze polskiej i na ogół są pielęgnowane przez matki w rodzinie polskiej.

Podsumowanie

Kobieta – matka pełniła i pełni ważną rolę w życiu rodziny. Przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie, przekaz tradycji, kultury wartości, wspieranie dziecka w poznawaniu świata jest jej naturalnym działaniem. Jednak przemiany modelu życia rodzinnego, praca zawodowa kobiet ograniczają w pewnym stopniu wypełnianie tradycyjnych ról macierzyńskich.

Mimo tych utrudniających sytuacji społecznych matka w rodzinie usytuowana jest na wysokiej pozycji wśród członków rodziny. Osłabienie jej roli oznacza niszczenie wartości rodziny jako grupy i wspólnoty domowej.

Bibliografia:

Adamski F. (2002), *Rodzina – wymiar społeczno – kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Cudak H. (1999), *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, Warszawa.

Chalasiński J. (1938), *Młode pokolenie chłopów*, Warszawa.

Dyczewski L. (2002), *Więzi między pokoleniami w rodzinie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.

Knothe M.A. (1997), *Kobiety i praca*, w: *Kobiety wobec przemian oksru transformacji*. Red. K. Faliszek, E. McLean Petras, K. Wódz, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice.

Komunikat CBos –u, *Wychowanie dzieci w rodzinie i opieka nad nimi*, Warszawa 1998.

Kotlarska-Michalska A. (1994), *Ważność problematyki doboru małżeńskiego w socjologicznych badaniach małżeństwa*, „Rocznik Socjologii Rodziny”, t. VI.

Kotlarska-Michalska A. (2001), *Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej*. W: *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*. Red. Z. Tysza, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań.

Kwak A., Wolfe M. (2001), *Tradycyjny czy partnerski model realizacji ról rodzicielskich*. W: *Współczesna rodzina polska – jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie*. Red. H. Cudak, H. Marzec, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.

Przybyl I. (1997), *Role małżeńskie na tle wybranych ujęć teoretycznych*, „Rocznik Socjologii Rodziny”, t. IX.

Ruszkiewicz D. (2001), *Oddziaływania wychowawcze w rodzinie samotnego ojca (wybrane zagadnienia)*, w: *Współczesna rodzina polska – jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie*. Red. H. Cudak, H. Marzec, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski.

Ruszkiewicz D. (2005), *Reaktywacja funkcji opiekuńczo – wychowawczej w rodzinie samotnego ojca*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Świderska M., (2011), *Ojciec w opiece i wychowaniu dziecka*, w: „Pedagogika Rodziny. Family Pedagogy” Nr 1(3/4)2011, kwartalnik, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi.